

บทที่ ๓

การบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอเกี่ยวกับการบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน โดยศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ความหมายของการบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน หลักเกณฑ์การบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน และการบรรลุโสดาปัตติผลของคฤหัสถ์ในสมัยพุทธกาล

๓.๑ ความหมายของการบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน

คำว่า “บรรลุธรรม” มาจากคำว่า ญาณ แปลว่า ความรู้หรือปัญญา สมาสกับคำว่า ทสสน แปลว่า ความเห็น เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็น ญาณทสสน แปลว่า การเห็น การหยั่งรู้ หรือการเห็นด้วย ญาณ^๑

การเห็นด้วยญาณ หมายถึง การเห็นและเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงลักษณะ ๓ ประการ คือ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ซึ่งนำไปสู่ความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด และความหลุดพ้น^๒ การเห็นดังกล่าวทำให้รู้และเข้าใจความจริงของชีวิต ๔ ประการ คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์^๓

อัญญาโกณฑัญญะ เป็นอริยสาวกคนแรกที่บรรลุธรรม ข้อความในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ระบุว่า ท่านได้เห็นธรรม รู้แจ้งธรรม หยั่งลงสู่ธรรม ข้ามความสงสัย ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก้แล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา^๔ ส่วนคฤหัสถ์คนแรกที่บรรลุธรรม คือ ยสกุลบุตระ บุตรของเศรษฐีในกรุงพาราณสี บรรยายว่า ธรรมจักขุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่ยสกุลบุตระนั้นแล้ว “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับ

---

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๕๒.

^๒ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑-๑๒/๑ - ๙.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑ - ๒๒.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

ไปเป็นธรรมดา” ^๕ ดังนั้น การบรรลุธรรม หรือการเห็นด้วยญาณ จึงมีลักษณะ ดังข้อความของพระดร. ดับบลิว ราหุล (Walpola Sri Rahula) พระเถระศรีลังกา ดังนี้

ข้อความที่ท่านใช้ทุกหนทุกแห่งในคัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งเอ่ยอ้างถึงบุคคลผู้กระทำให้งังซึ่งสังขาร จะมีดังนี้ว่า “ดวงตาเห็นธรรม (ธมมจักขุ) อันปราศจากอริ และปราศจากมลทินได้เกิดขึ้นแล้ว เขาได้เห็นแล้วซึ่งสังขาร ได้บรรลุสังขาร ได้รู้แจ้งสังขาร ได้แทงตลอดซึ่งสังขาร ได้ข้ามพ้นความสงสัย เป็นผู้ปราศจากความหวั่นไหว เขามองเห็นสังขารตามความเป็นจริง (ยถาภูติ) ด้วยปัญญาชอบอย่างนี้” เมื่ออ้างถึงการตรัสรู้ของพระองค์เอง พระพุทธเจ้าตรัสว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่าง (อาโลกะ) เกิดขึ้นแล้ว” เป็นเรื่องการมองเห็นโดยอาศัยญาณหรือปัญญา (ญาณทสสน) หาใช่การเชื่อโดยอาศัยศรัทธาไม่ ^๖

ส่วนคำว่า “โสดาบัน” มาจากคำว่า โสตา แปลว่า กระแส สมาสกับคำว่า อาปนฺน แปลว่า แรกถึง เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็น โสตาปนฺน แปลว่า ผู้ถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน ^๗ หรือผู้เข้าถึงกระแสธรรม ผู้แรกถึงกระแสธรรม คือ อริยมรรค ^๘ โสดาบัน หรือผู้บรรลุโสดา คือ ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ^๙ บุคคลใดละสังโยชน์ ๓ ได้แล้ว บุคคลนั้นเรียกว่า ผู้เป็นโสดาบัน ^{๑๐} การบรรลุโสดาบัน คือ การที่ผู้บรรลุเกิดดวงตาเห็นธรรม รู้และเข้าใจว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา ^{๑๑} ดวงตาเห็นธรรม คือ โสดาปัตติมัคคญาณ ^{๑๒} หรือการบรรลุโสดาปัตติมรรคที่กำหนดรู้หรือริยสัจ ๔

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๓.

^๖ ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ, **พระพุทธเจ้าสอนอะไร**, แปลและเรียบเรียงจาก What The Buddha Taught โดย Walpola Sri Rahula, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๖๕.

^๘ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๖๐.

^๙ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๔๔ - ๔๔๕.

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖, ที.ส. (ไทย) ๙/๓๗๓/๑๕๖, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๑/๑๕๖.

^{๑๑} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๙/๒๐, วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๙/๑๒ - ๑๓.

^{๑๒} วิ.อ. (บาลี) ๓/๕๖/๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๔.

โสดาบันเป็นผู้รู้ชัดอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา^{๑๓} ตลอดทั้งรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ว่าไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น ไม่ว่าจะเป็นตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ สัญญา ๖ สัญเจตนา ๖ ตัณหา ๖ ธาตุ ๖ ชันธ์ ๕ ก็รู้และเห็นว่าไม่เที่ยง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น^{๑๔} อีกทั้งรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทาน ชันธ์ ๕ คือ รูปอุปาทานชันธ์ (อุปาทานชันธ์คือรูป) เวทนูปาทานชันธ์ (อุปาทานชันธ์คือเวทนา) สัญญูปาทานชันธ์ (อุปาทานชันธ์คือสัญญา) สังขารูปาทานชันธ์ (อุปาทานชันธ์คือสังขาร) วิญญาณูปาทานชันธ์ (อุปาทานชันธ์คือวิญญาณ) ตามความเป็นจริง^{๑๕}

โสดาบันเห็นเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่ว่าจะอย่างไรอย่างหนึ่งที่ เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต โกลหรือใกล้ ก็ตาม ก็เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นสิ่งนั้น สิ่งนั้นไม่ใช่ อดตาของเรา^{๑๖}

โสดาบัน คือ ผู้มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญา พอประมาณ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป ส่งผลให้บุคคลนั้นเป็นโสดาบัน ถ้าเป็นโสดาบันประเภท เอกพีชีจะเกิดเป็นมนุษย์อีกเพียงภพเดียว ก็จะทำให้สุดแห่งทุกข์ได้ ถ้าเป็นโสดาบันประเภทโกลังโกละ จะท่องเที่ยวไปสู่ตระกูล ๒ หรือ ๓ ตระกูล ก็จะทำให้สุดแห่งทุกข์ได้ ถ้าเป็นโสดาบันประเภท สัตตักขัตตปุระมะ จะท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลกอีก ๗ ขาติ ก็จะทำให้สุดแห่งทุกข์ได้^{๑๗}

พระพุทธองค์ทรงใช้คำเรียกแทนโสดาบัน ผู้รู้ชัดความเกิดและความดับไปแห่งโลกตาม ความเป็นจริงด้วยคำหลายคำ เช่น ผู้ถึงพร้อมด้วยทิณฐิ ผู้ถึงพร้อมด้วยทศณะ ผู้ถึงสัทธรรม ผู้เห็น สัทธรรม ผู้ประกอบด้วยญาณอันเป็นเสขะ ผู้ประกอบด้วยวิชชาอันเป็นเสขะ ผู้บรรลุกระแสแห่งธรรม พระอริยะผู้มีปัญญาเพิกถอนกิเลส หรือผู้ดำรงอยู่ใกล้ประตอมตนิพพาน^{๑๘} เป็นต้น

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ พระอาจารย์ชาวพม่าผู้เป็นปฐมาจารย์ของพระอภิธรรม ในประเทศไทย ได้อธิบายการเกิดขึ้นของโสดาปัตติมคควิถิ หรือการเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็น แถวของจิตและเจตสิกทางใจของผู้ที่บรรลุโสดาบัน ผู้เป็นตักขบุคคล (บุคคลที่รู้ได้เร็ว) ว่า ผู้ที่กำลัง

^{๑๓} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๓๔/๒๙๕ - ๒๙๖.

^{๑๔} ส.ข.(ไทย) ๑๗/๓๐๒-๓๐๓/๓๒๐-๓๒๗.

^{๑๕} ส.ข.(ไทย) ๑๗/๑๐๙/๒๐๔ - ๒๐๕.

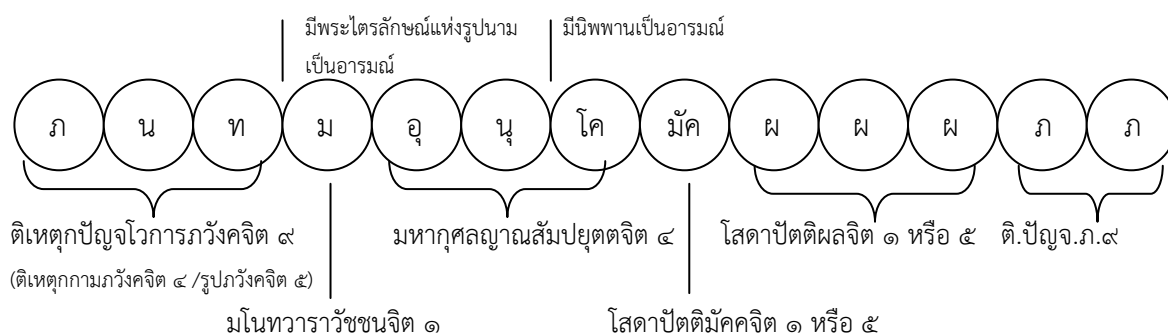
^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๑/๓๙๘.

^{๑๗} อัง.นวก.(ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๘ - ๔๕๙, อภิ.ปุ.(ไทย) ๓๖/๓๑ - ๓๓/๑๕๔.

^{๑๘} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๕๐/๔๘.

ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ ก่อนที่จะบรรลุธรรมจะเห็นพระไตรลักษณ์อย่างชัดเจน ขณะนั้นภวังคจิต (จิตที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายในภพ) เกิดขึ้น ๒ ขณะ ชื่อว่า ภวังคจลนะ (ภวังค์ที่หวั่นไหวด้วยอำนาจอารมณ์ที่มาปรากฏในมโนทวาร) และภวังคุปัจเฉทะ (ภวังค์ที่เกิดขึ้นครั้งสุดท้ายก่อนที่จะเข้าสู่ วิถีจิต) เมื่อภวังค์ทั้งสองดับลงแล้ว มโนทวารวิชชจิต (จิตที่พิจารณาอารมณ์ทางมโนทวาร) ก็เกิดขึ้น รับสภาพรูปหรือนาม แล้วก็ดับลง จากนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง (จิตที่เป็น กุศลและประกอบด้วยปัญญา) เกิดขึ้น ๓ ขณะ ใน ๓ ขณะนั้น อุปจาร (กามขวนะที่เกิดขึ้นใกล้ขอบเขตของอัปนาขวนะ) และอนุโลม (กามขวนะที่เป็นไปตามสมควรแก่อัปนา โดยกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน) รับอารมณ์ที่เป็นรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ส่วนโคตรภู (กามขวนะที่ทำการทำลายตัดเชื้อชาติปุถุชน) รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ โดยฐานะที่เป็นอวิชขนะ (พิจารณาอารมณ์ใหม่) ของ โสตาปัตติมัคคจิตและทำลายเชื้อชาติปุถุชน แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้น โสตาปัตติมัคคจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ รับพระนิพพาน เป็นอารมณ์ พร้อมกับประหาณทัญญู (ธรรมชาติที่มีความเห็นผิดเป็นอารมณ์) และ วิจิกิจฉา (ธรรมชาติ ที่มีความสงสัย ไม่ตกลงใจ) โดยไม่มีเหลือ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นโสตาปัตติผล จิตก็เกิดขึ้น ๓ ขณะ รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นภวังคจิตก็เกิดขึ้น และมโน ทวารวิถีที่มีมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งย่อมเกิดขึ้น ทำหน้าที่พิจารณามรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละได้แล้ว และกิเลสที่ยังเหลืออยู่^{๑๔} แสดงภาพวิถีจิตของโสตาปัตติมัคคจิตได้ ดังนี้

ภาพวิถีจิตของโสตาปัตติมัคคจิต

จากแผนภูมิ อธิบายภาพวิถีจิตได้ ดังนี้

- ๑) ภวังคจิต (ภ) จิตที่รักษาภพชาติ ได้แก่ ติเหตุกปัญจโวการภวังคจิต ๔ (คือ ติเหตุกามภวังคจิต ๔ หรือรูปภวังคจิต ๕)
- ๒) ภวังคจลนะ (น) ภวังค์ที่ไหวเมื่ออารมณ์มาปรากฏ

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริงเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๗) หน้า ๒๕ - ๒๖, ๑๑๔ - ๑๑๕.

- ๓) ภาวัญปัจเจก (ท) ภาวัญที่ตัดกระแสอารมณ์เก่า
- ๔) มโนทวาราริชนจิต (ม) เกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนาม
- ๕) อุปจาร (อุ) ชวนะจิตที่เกิดขึ้นใกล้ขอบเขตของอัปนาชวนะ
- ๖) อนุลอม (นุ) ชวนะจิตที่แหวกไล่ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์
- ๗) โคตรภู (โค) ชวนะจิตที่เกิดขึ้นทำลายตัดเชื้อชาติกามปุณฺณ
- ๘) โสตาปัตติมคฺคจิต (มค) เกิดขึ้น ๑ ขณะ รับนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมกับประหาณ

ทวิญญู วิจิกิจฉา โดยไม่มีเหลือ

- (๙) โสตาปัตติผลจิต (ผ) เกิดขึ้น ๓ ขณะ รับนิพพานเป็นอารมณ์
- (๑๐) ภาวัญจิต (ภ) เกิดขึ้นต่อไป ^{๒๐}

วิธิจิตของโสตาปัตติมคฺควินั้น เกิดขึ้นแกติเหตุกปุณฺณ คือ คนทั่วไปที่หนาแน่นด้วยกิเลส แต่เป็นผู้ปฏิสนธิด้วยเหตุ ๓ คือ อโลภเหตุ โอสเหตุ และโมหเหตุ วิธิจิตดังกล่าวสามารถเกิดได้ใน ๑๗ ภูมิ คือ กามสุคติภูมิ ๗ (มนุสสภูมิ ๑ และเทวภูมิ ๖) รูปภูมิ ๑๐ (เวณิสัญญาสัตตภูมิ และสุทธาวาสภูมิ ๕) กล่าวคือ ผู้ที่เกิดใน ๑๗ ภูมินี้เท่านั้นจึงจะเป็นโสดาบันได้

๓.๒ หลักเกณฑ์การบรรลุตธรรมเป็นโสดาบัน

๓.๒.๑ คุณสมบัติของโสดาบัน

โสดาบันมีคุณสมบัติและลักษณะโดดเด่นที่แตกต่างจากปุณฺณทั่วไปหลายประการ พระพุทธองค์ตรัสว่า เมื่อใดอริยสาวกจะรับภยเวร ๕ ประการ ได้แล้ว ประกอบด้วยธรรมที่เป็นองค์แห่งโสดาปัตติผล ๔ ประการ และเห็นแจ้งแทงตลอดอริยญาณธรรมด้วยปัญญา หรือพิจารณาเห็นปฏิจจสมุปบาทตลอดทั้งสายแล้ว เมื่อนั้นอริยสาวกนั้นพึงพยากรณ์ตนเองได้ว่าเป็นโสดาบัน ^{๒๑} ผู้ที่สำรวมดีในสิกขาบท ๕ ประการ ส่งผลให้เป็นผู้ระงับจากภยเวรทั้ง ๕ ประการ ที่เป็นไปในปัจจุบัน ในสัมปรายภพ หรือเสวยทุกขโหม้นสทวงใจบ้าง บุคคลผู้เว้นขาดจากการกระทำความชั่วทำให้ประสพภยเวรนั้น ย่อมเป็นผู้พ้นจากอบายโดยสิ้นเชิง ความทุกข์ส่วนใหญ่หมดสิ้นไป สิกขาบท ๕ ประการ หรือข้อปฏิบัติในการฝึกตน หรือศีล ๕ ประการ อันทำให้ระงับจากภยเวรทั้ง ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
- ๒) เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗, ๔๕ - ๔๖, ๑๐๔ - ๑๐๕, ๑๐๗.

^{๒๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๒/๘๗ - ๘๘, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๔/๕๔๓ - ๕๔๕, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๒/

- ๓) เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกาม
- ๔) เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ
- ๕) เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ^{๒๒}

พระพุทธองค์ตรัสถึงคุณธรรมอันเป็นคุณสมบัติของโสดาบันไว้ในหลายพระสูตร จัดหมวดหมู่ได้ ๓ หัวข้อ ดังนี้

ก. โสดาปัตติยัคะ ๔ หรือองค์เครื่องบรรลุนโสดาบัน ๔ ประการ

อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นโสดาบัน หรือพึงพยากรณ์ตนเองได้ว่าเป็นโสดาบัน ซึ่งในบางพระสูตรจะเรียกว่า ธรรมาทาส หรือแว่นส่องธรรม หรือในบางพระสูตรเรียกว่า องค์แห่งพระโสดาบัน มี ๔ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วย วิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค”
- ๒) เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า “พระธรรมเป็นธรรมที่ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้ มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อหิงสาอันพึงรู้เฉพาะตน”
- ๓) เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า “พระสงฆ์สาวกของพระผู้มี พระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของ ต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก”
- ๔) เป็นผู้ประกอบด้วยศีลที่พระอริยະไคร์ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้ สรรเสริญ ไม่ถูกติหาและทักขณครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ ^{๒๓}

อย่างไรก็ตาม โสดาปัตติยัคะ ๔ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้บางแห่ง เช่น แสดงกับ ข่าไม้ทั้งหลาย ในถปิสูตรว่า อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นโสดาบัน ธรรมใน ๓ ข้อ

^{๒๒} อก.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๙/๒๙๙ - ๓๐๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒ - ๓๐๓, อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๒/๒๑๒ - ๒๑๕, อก.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๙.

^{๒๓} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๒/๒๑๒ - ๒๑๕, อก.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๙/๒๙๙ - ๓๐๔, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๔ - ๑๐๐๖, ๑๐๔๒, ๑๐๔๗/๕๐๖ - ๕๐๙, ๕๖๕ - ๕๖๖, ๕๗๑ - ๕๗๒, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๒/๘๗ - ๘๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๙/๑๐๓, อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๒/๘๖ - ๘๗.

แรกเหมือนกัน ต่างกันในข้อที่ ๔ คือ มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการให้ทาน และการแจกทาน อยู่ครองเรือน^{๒๔} ดังนั้น ในการแสดงธรรมแก่อริยบุคคล หรือบรรพชิตจึงสอนเน้นไปในการมีศีลที่เป็นไปเพื่อสมาธิ ส่วน คฤหัสถ์สอนหนักไปในทางไม่ให้ความตระหนี่ และมีความยินดีในการให้ทาน

ข. อริยวัชค ๕ หรือธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ

พระพุทธองค์ตรัสว่า อริยสาวกเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ ชื่อว่าเป็น สัตบุรุษ มีปัญญาเห็นประจักษ์ ย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ เป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็น สาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย ธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา^{๒๕} อธิบายขยายความ ดังนี้

๑) ศรัทธา คือ ความเชื่อ เพราะได้พิจารณาไตร่ตรองมองเห็นเหตุผลด้วยปัญญาแล้ว ได้แก่ ความเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต ความเลื่อมใสอันหยั่งลงมั่นด้วยปัญญาในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ตลอดทั้งความเชื่อในกรรมและผลของกรรม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบ พระเจ้ามahanama ว่า อุบาสกผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของตถาคตว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้า”^{๒๖}

๒) ศีล คือ การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย เป็นข้อปฏิบัติสำหรับการควบคุมกายและ วาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ คฤหัสถ์ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล หรือชื่อว่าคฤหัสถ์ผู้มีศีล อย่างน้อยที่สุดจะต้องปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระเจ้ามahanama ว่า “เมื่อใดแล อุบาสกเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เมื่อนั้นอุบาสกชื่อว่าผู้มีศีล”^{๒๗} คฤหัสถ์ผู้เป็น โสดาบันเป็นผู้ที่รักษาศีล ๕ ได้อย่างถูกต้องตามความหมายอย่างแท้จริง (ไม่กลายเป็นสลิพพต-ปราคมาสไป) และมันคงยั่งยืนไม่ต่างพร้อยตลอดชีวิต^{๒๘}

^{๒๔} ส.ม. (ไทย) ๑๘/๑๐๐๒/๔๙๙.

^{๒๕} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓ - ๖๔/๑๑๑ - ๑๑๒, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๓/๓๓๓-๓๓๔.

^{๒๖} ส.ม. (ไทย) ๑๘/๑๐๓๓/๕๕๔, อง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๙.

^{๒๗} ส.ม. (ไทย) ๑๘/๑๐๓๓/๕๕๔, อง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๙.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕,

๓) สุตะ คือ การสดับฟังหาความรู้ หมายถึง ความรู้ที่ได้จากการได้ยิน ได้ฟัง ได้อ่าน ได้ศึกษาเล่าเรียน ได้สดับฟังธรรม อันเป็นเหตุปัจจัยให้ได้ปัญญา ได้ความรู้ในอริยธรรม หรือหลักความจริง ความดีงามที่อริยชนแสดงหลักการครองชีวิตอันประเสริฐ ชี้มรรคาไปสู่ความเป็นอริยชน พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า “การฟังธรรมของตถาคตหรือสาวกของตถาคต เป็นการฟังที่ยอดเยียมกว่าการฟังทั้งหลาย เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม และเพื่อให้แจ้งนิพพาน” ^{๒๙}

๔) จาคะ คือ การเสียสละ การให้หรือปล่อยสละวางที่จะทำให้หมดความยึดติดถือมั่น ตัวตน หรือลดสลายความมีใจคับแคบหวงแหน ยินดีในการให้แบ่งปัน เป็นการให้ที่ไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทน มีแต่การสงเคราะห์ช่วยเหลือ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “อุบาสกในธรรมวินัยนี้มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการให้ทานและการแจกทาน ชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ” ^{๓๐} ไทยธรรมทุกอย่างในตระกูล เป็นของไม่แบ่งแยกกับท่านผู้มีศีล ชาวเมืองมีจำนวนเท่าไร โสดาบันทั้งหลายก็เฉลี่ยแบ่งปันให้เท่า ๆ กัน ^{๓๑} สมดังที่พระสารีบุตรกล่าวว่า “บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ให้ทานเพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อภพใหม่ แต่บัณฑิตเหล่านั้นย่อมให้ทานเพื่อความหมดสิ้นอุปธิ เพื่อนิพพานอันไม่มีภพใหม่” ^{๓๒}

๕) ปัญญา ความรอบรู้ คือ การรู้สภาพตามความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ ความรอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริง รู้ถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไป ความรู้และความเข้าใจในอริยญาณธรรม หรือปฏิจาสัมปบาท รู้ชัดในอริยสัจ ๔ เข้าใจไตรลักษณ์เป็นอย่างดี มีความหยั่งรู้ในเหตุผลดี ชั่ว คุณ โทษ ประโยชน์และมีโทษประโยชน์ เป็นต้น ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ” ^{๓๓}

ค. ธรรม ๖ ประการ

พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ เป็นผู้เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งอมตธรรมอยู่ ธรรม ๖ ประการ คือ

^{๒๙} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๐/๔๗๓.

^{๓๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๓๓/๕๕๔.

^{๓๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๒/๕๐๐.

^{๓๒} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๗/๕๐๖.

^{๓๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๓๓/๕๕๔.

- ๑) ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า
- ๒) ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม
- ๓) ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์
- ๔) อริยศีล
- ๕) อริยญาณ
- ๖) อริยวิมุตติ ^{๓๔}

และได้ตรัสรับรองว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี และหมอชีวกโกมารภัจ ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนั้น เป็นผู้เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า เห็นอมตธรรม ทำให้แจ่มอมตธรรมอยู่

สรุปได้ว่า โสดาบันมีคุณธรรมที่ถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของโสดาบัน ๕ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้มีศรัทธา คือ เป็นผู้มีความเชื่อ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
  - ๒) เป็นผู้มีสีล มีความประพฤติดีงามทั้งทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพสุจริต เป็นผู้มีศีล ๕ บริบูรณ์ เป็นที่พอใจของอริยชน
  - ๓) เป็นผู้มีสุตะ มีการสดับฟังหาความรู้ ได้เรียนรู้อริยธรรม
  - ๔) เป็นผู้จาคะ มีการเผื่อแผ่ เสียสละ เอื้อเฟื้อ ไม่หวงแหน และยินดีในการให้ทาน
  - ๕) เป็นผู้ปัญญา มีความรอบรู้ รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้ชัดในอริยสัจ ๔ เห็นปฏิจาสัมุปบาท และเข้าใจไตรลักษณ์เป็นอย่างดี เป็นผู้รู้โลกอย่างแท้จริง
- คุณสมบัติที่สำคัญของโสดาบันทั้ง ๕ ประการนั้นเป็นคุณสมบัติสำคัญของอริยสาวก ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเน้นอยู่เสมอ และใช้เป็นเครื่องวัดความเจริญก้าวหน้าของอริยสาวก ทั้งก่อน บรรลุโสดาปัตติผลและเมื่อเป็นพระโสดาบันแล้ว ^{๓๕} นอกจากนี้ โสดาบันจะไม่ทำอาภิวาจา ^{๓๖} หมายถึงฐานะอันหนัก ๖ ประการ คือ ๑) ขำมารดา ๒) ขำบิดา ๓) ขำพระอรหันต์ ๔) ทำโลหิตของ พระพุทธเจ้าให้ห้อ ๕) ทำให้สงฆ์แตกกัน ๖) เข้ารีตศาสนาอื่น ^{๓๗} และถึงแม้ว่าโสดาบันนั้นจะทำ บาปทางกาย ทางวาจา หรือทางใจไปบ้าง ท่านก็ไม่ปกปิดบาปกรรมนั้นไว้ ^{๓๘}

^{๓๔} อก.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๒๐ - ๑๓๙/๖๔๑ - ๖๔๒.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๑๗ - ๔๑๘.

^{๓๖} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๒.

^{๓๗} ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๖๖.

^{๓๘} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๒.

นอกจากคุณสมบัติที่สำคัญของโสดาบันทั้ง ๕ ประการแล้ว โสดาบันยังมีคุณลักษณะที่เป็นธรรมชาติของโสดาบันอีก ๒ ประการ คือ การเป็นผู้เอาใจใส่ชวนช่วยเหลือกิเลสของหมู่คณะ และการเป็นผู้มีความใส่ใจอย่างแรงกล้าในอธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เพื่อฝึกตนให้ก้าวหน้าต่อไปในมรรคา ^{๓๙}

กล่าวโดยสรุป โสดาบันเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ เป็นผู้ที่มีสมาธิ และปัญญา พอประมาณ ปรากฏดังพุทธพจน์ ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ ... เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เธอจึงเป็นโสดาบัน” ^{๔๐}

๓.๒.๒ การละสังโยชน์ของโสดาบัน

เมื่อธรรมจักษุที่ปราศจากธุลี ปราศจากมลทินเกิดแก่อริยสาวก พร้อมกับการเกิดขึ้นแห่งทัสสนะ ผู้บรรลุโสดาบันย่อมละสังโยชน์ หรือกิเลสอันผูกมัดสัตว์ไว้กับทุกข์ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส พร้อมกับการบรรลุโสดาปัตติมรรค ^{๔๑} สังโยชน์ ๓ ประการ คือ

๑) สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นตัวตน โดยความเห็นผิด

๒) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ เช่น เคลือบแคลงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น

๓) สีลัพพตปรามาส คือ ความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตร ^{๔๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายขยายความว่า โสดาบัน ผู้ถึงกระแส คือ เข้าสู่มรรค ปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริง เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และปัญญา ละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง คือ

๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน ความเห็นที่ยังติดแน่นในสมมติว่าเป็นตัวตนเรา เขา เป็นนั่นเป็นนี่ มองไม่เห็นสภาพความเป็นจริงที่สัตว์บุคคลเป็นเพียงองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันเข้า

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๙๘.

^{๔๐} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓, อก.ติก. (บาลี) ๒๐/๘๗/๒๒๖.

^{๔๑} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๙๕/๓๒๘, ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๒, ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๓/๑๕๗.

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๕/๕๗๒, อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๑๒๓ - ๑๑๒๔/

๒) วิจิติจณา ความลังเล สงสัย เคลือบแคลงต่าง ๆ เช่น สงสัยในพระศาสนา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในเรื่องที่มาที่ไปของชีวิต ในปฏิจจนสมบัติ เป็นต้น

๓) สลัปปตปราคาส ความถื่อนั่นศีลพรต คือความยึดถือผิดพลาดไปว่า จะบริสุทธิ์ หลุดพ้นได้ เพียงด้วยศีลและพรต ได้แก่ การถือศีล ระเบียบ แบบแผน บทบัญญัติ และข้อปฏิบัติต่าง ๆ โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นเป็นขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ ติดอยู่แค่รูปแบบหรือพิธีดองก็ติดด้วยต้นหาและทัญญู คือปฏิบัติเพราะอยากได้ผลประโยชน์ตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเพราะเห็นว่าจะทำให้ได้เป็นนั่นเป็นนี่ ก็ดี ไม่เป็นไปตามความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริงของศีลและวัตร ทำให้ปฏิบัติเขวออกนอกกลุ่มนอกทาง หรือเลยเถิดไป ไม่เข้าสู่อุรียมรรค ^{๔๓}

ในขณะที่จิตกำลังจะเข้าสู่โสดาปัตติมรรคจิต ได้ทำการประหาณทัญญู และวิจิติจณาโดยไม่เหลือ เป็นเหตุให้ธรรม ๖ ประการ คือ สักกายทัญญู วิจิติจณา สลัปปตปราคาส รากะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย โทสะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย และโมหะที่เป็นเหตุไปสู่อบายหมดสิ้นไปด้วย ทำให้ผู้ที่เป็นโสดาบันละธรรมทั้ง ๖ ประการนั้นได้ ^{๔๔} คงเหลือแต่เพียงกิเลสละเอียด คือ รากะที่ไม่เป็นเหตุไปสู่อบาย โทสะที่ไม่เป็นเหตุไปสู่อบาย และโมหะที่ไม่เป็นเหตุไปสู่อบายเท่านั้น ทั้งนี้ อรรถกถาอธิบายขยายความว่า สักกายทัญญูจะได้ด้วยความถึงพร้อมด้วยการเห็นทุกข์ วิจิติจณาจะได้ด้วยความถึงพร้อมด้วยการเห็นสมุทัย สลัปปตปราคาสจะได้ด้วยความถึงพร้อมด้วยการเห็นมรรคและการเห็นพระนิพพาน ^{๔๕}

ในอัมมสังคณีแสดงว่า “ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา” แปลว่า สภาวธรรมที่ต้องประหาณด้วยโสดาปัตติมรรค ^{๔๖} และ “ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา” แปลว่า สภาวธรรมที่มีเหตุต้องประหาณด้วยโสดาปัตติมรรค ^{๔๗} ได้แก่ สังโยชน์ ๓ คือ ๑) สักกายทัญญู ๒) วิจิติจณา ๓) สลัปปตปราคาส สังโยชน์ทั้ง ๓ นี้ และกิเลสที่ตั้งอยู่ในฐานเดียวกันกับสังโยชน์ ๓ ได้แก่ เวทนา-ขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ที่สมปยุตด้วยสังโยชน์ ๓ นั้น กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ที่มีสังโยชน์ ๓ นั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่าต้องประหาณด้วยโสดาปัตติมรรค ^{๔๘} โลกะ โทสะ โมหะ ที่ตั้งอยู่ในฐานเดียวกันกับสังโยชน์ ๓ นั้น สภาวธรรมเหล่านี้ ชื่อว่ามีเหตุต้องประหาณด้วยโสดาปัตติมรรค ส่วนกิเลสที่ตั้งอยู่ในฐานเดียวกันกับโลกะ โทสะ โมหะนั้น ได้แก่ เวทนา-

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๘๔ - ๒๘๖.

^{๔๔} อ.จ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๙๐/๖๑๕.

^{๔๕} พ.ช.อ. (ไทย) ๑/๑๐/๒๗๑ - ๒๗๒.

^{๔๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๘๓/๑๘, อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๘๓/๒๓.

^{๔๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๘๕/๑๘, อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๘๕/๒๓.

^{๔๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๒๖๔/๓๑๑, อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๑๒๖๔/๑๘๒.

ขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญานขันธที่สัมปยุตด้วยโลภะ โทสะ โมหะ นั้น กายกรรม วจีกรรม มโนกรรมที่มีโลภะ โทสะ โมหะนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวธรรม เหล่านี้ชื่อว่า มีเหตุต้องประหารด้วย โสดาปัตติมรรค^{๔๙}

พระสัทธัมมโชติกะได้อธิบายว่า การประหารอกุศลกรรมของโสดาปัตติมรรคมี ๒ อย่าง คือ ๑) สมุจเฉทปหาน คือ การละได้เด็ดขาด ๒) ตนุกรปหาน คือ การละได้โดยทำให้เบาบาง อกุศลกรรมที่โสดาปัตติมรรคประหารได้เด็ดขาด ได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ อกุศลกรรมที่โสดาปัตติมรรคประหารได้โดยทำให้เบาบางลง ได้แก่ ทิฏฐิคต-วิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย^{๕๐} นอกจากนี้ โสดาปัตติมรรคยัง ประหารนิรวรณ ๒ อย่าง คือ กุกกุจจนิรวรณ (ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ) วิจิกิจฉานิรวรณ ประหาร สังโยชน์ ๕ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราคาส และกามราคะ ปฏิฆะที่นำไปสู่อบาย ประหารมัจฉัตตธรรม ๔ อย่าง คือ มัจฉาทิฏฐิ มุสาวาท มัจฉากัมมันตะ มัจฉาอาชีวะ ประหาร มัจฉริยะ ๕ อย่าง คือ อาวาสมัจฉริยะ (การหวงแหนวัดที่อยู่อาศัย) กุลมัจฉริยะ (การหวงแหนญาติ มิตรศิษยานุศิษย์ หายกหายิก) ลาภมัจฉริยะ (การหวงแหนในลาภสักการะ) วรรณมัจฉริยะ (การหวงแหนความสวยงาม เกียรติยศชื่อเสียง) ธรรมมัจฉริยะ (การหวงแหนในวิชาความรู้ของตน) ประหาร อคติ ๔ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ และในอกุศลกรรมบถ ๕ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิถาจาร มุสาวาท มัจฉาทิฏฐิ ประหารได้ด้วยโสดาปัตติมรรค^{๕๑}

๓.๒.๓ การปฏิบัติเพื่อบรรลุดรธรรมเป็นโสดาบัน

พระพุทธองค์ตรัสสอนให้สาวกทั้งหลายมีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่ให้มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง^{๕๒} ทรงแนะนำว่า หากภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นพระโสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า ภิกษุนั้นพึงทำศีลให้บริบูรณ์ หมั่น ประกอบธรรมเครื่องสงบใจภายในตน ไม่เหินห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง^{๕๓} กล่าวคือ การเรียนกัมมภูฐาน คือ สมถะและวิปัสสนา เข้าไปสู่เรือนว่างนั่งพิจารณาอยู่ตลอดคืนและ

^{๔๙} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๒๗๑/๓๒๒, อภ.สง. (บาลี) ๓๔/๑๒๗๑/๑๘๒.

^{๕๐} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, มาติกาโชติกะ ธัมมสังคณีสรูปตถนิสสยะ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๕๑) หน้า ๔๕.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘ - ๕๓.

^{๕๒} ส.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๕/๑๑๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐/๕๕, ส.ข. (ไทย) ๑๓/๔๓/๕๕, ส.ม. (ไทย)

๑๙/๓๗๙/๒๓๕ - ๒๓๖.

^{๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๗/๕๕, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๖๗/๓๒.

วัน แล้วบำเพ็ญอธิจิตตสิกขาด้วยสมถกัมมัฏฐาน บำเพ็ญอธิปัญญาสิกขาด้วยวิปัสสนากัมมัฏฐาน ^{๕๔} บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์ ชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผล ^{๕๕} การทำให้แจ้งโสดาปัตติผล ต้องปฏิบัติ ดังนี้

ก. ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ทางหรือข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม ^{๕๖} ที่พระพุทธเจ้าตรัสแนะนำให้สาวกทั้งหลายเจริญมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) สีลัพพตปรามาส (ความถือมั่นศีลพราต) กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) พยาบาท (ความคิดปองร้าย) ^{๕๗} เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก สังโยชน์ทั้งหลายย่อมสงบราบคาบไปโดยง่ายตาย ^{๕๘} ผู้มีทิฏฐิที่ตั้งไว้ถูก มีมรรคภาวนาที่ตั้งไว้ถูก ย่อมทำลายอวิชชา ให้วิชชาเกิดขึ้น ทำนิพพานให้แจ้ง ^{๕๙} อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ^{๖๐} ในธรรมวินัยที่ไม่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๑ (โสดาบัน) ในธรรมวินัยที่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมมีโสดาบัน โสดาบันมีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น ^{๖๑}

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ^{๖๒}

ข. ปฏิบัติตามวุฒิธรรม ๔ หรือองค์เครื่องบรรลุโสดา ๔

พระพุทธองค์แสดงว่าธรรม ๔ ประการ ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล หรือเป็นองค์เครื่องบรรลุโสดา หรือเป็นองค์แห่งการบรรลุโสดาบัน บางสูตร

^{๕๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๔/๑๖๙ - ๑๗๐, อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๗๑/๓๕๗, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๗/๕๙.

^{๕๕} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๑/๑๕๖.

^{๕๖} ที.ส. (ไทย) ๙/๓๗๔-๓๗๕/๑๕๖ - ๑๕๗.

^{๕๗} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๐/๑๐๖.

^{๕๘} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๘/๘๖ - ๘๗.

^{๕๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๔/๘๔, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๕๔/๔๕ - ๔๖.

^{๖๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๖๑} ส.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๔/๑๖๒, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๘๗๔/๙๐๔ - ๙๐๕

^{๖๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ที.ส. (ไทย) ๙/๓๗๔ - ๓๗๕/๑๕๖ - ๑๕๗.

เรียกว่า วุฒิธรรม ๔ ธรรมย่อมเป็นไปด้วยความเจริญด้วยปัญญา คือ สปัปฺริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ และธัมมานุธัมมปฏิบัติ ^{๖๓} อธิบายเพิ่มเติม ดังนี้

๑) สปัปฺริสสังเสวะ การคบหาสัตบุรุษ การคบหาท่านผู้ทรงธรรมทรงปัญญาเป็น กัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตร เป็นบุพนิमितเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ผู้มีกัลยาณมิตร พึงหวังได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ^{๖๔} เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป ^{๖๕} คนเหล่าใดไม่กล่าวธรรม ไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ เพราะสัตบุรุษละราคะ โทสะ และโมหะได้แล้ว จึงกล่าวธรรม ^{๖๖} กัลยาณมิตร หรือ สัตบุรุษ ประกอบด้วย สปัปฺริสธรรม ๗ ประการ คือ เป็นธัมมัญญ (ผู้รู้จักเหตุ) เป็นอัตถัญญ (ผู้รู้จักผล) เป็นอัตตัญญ (ผู้รู้จักตน) เป็นมัตตัญญ (ผู้รู้จักประมาณ) เป็นกาลัญญ (ผู้รู้จักกาลเวลา) เป็นปริสัญญ (ผู้รู้จักชุมชน) และเป็นปุคคลัญญ (ผู้รู้จักบุคคล) ^{๖๗} นอกจากนี้ สัตบุรุษยังเป็นผู้เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ^{๖๘} ดังนั้น อาศัยสัตบุรุษแล้ว หวังอาณิสสได้ ๔ ประการ คือ จะเจริญด้วยอริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ ^{๖๙}

๒) สัทธัมมัสสวนะ การฟังพระสัทธรรม การฟังคำสั่งสอนของสัตบุรุษ การใส่ใจเล่าเรียน ฟังอ่านหาความรู้ให้ได้ธรรมที่แท้ สัทธรรม มี ๓ อย่าง คือ ปริยัตติสัทธรรม คำสอนที่ต้องเล่าเรียน ได้แก่ พุทธพจน์ ปฏิบัติสัทธรรม ปฏิบัติอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่ อภิธัมมิกมรรค หรือไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ปฏิเวธสัทธรรม ผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล นิพพาน ^{๗๐}

๓) โยนิโสมนสิการ การมนสิการโดยแยบคาย หรือการพิจารณาโดยแยบคาย คือ พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจน

^{๖๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑, ๑๐๔๖, ๑๐๕๑/๔๙๔ - ๔๙๕, ๕๖๘ - ๕๖๙, ๕๗๖ - ๕๗๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๑/๑๔๒, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๘.

^{๖๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๙/๑๕๒ - ๑๕๓.

^{๖๕} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๘/๓๐๑.

^{๖๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^{๖๘} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๑๑๑ - ๑๑๒.

^{๖๙} อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๒/๓๕๘.

^{๗๐} วิ.อ. ๑/๒๔๖, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒) หน้า ๑๐๕.

มองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย^{๗๑} โยนิโสมนสิการมีความสำคัญมาก เพราะโยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น^{๗๒} เมื่อมนสิการโดยแยบคาย กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป^{๗๓} อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และอาสวะทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป^{๗๔} วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็ละได้^{๗๕} เมื่อมนสิการโดยแยบคายถึงอริยสัจ ๔ สังโยชน์ ๓ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สัมมัตตปริมาส ย่อมสิ้นไป^{๗๖} โยนิโสมนสิการเป็นตัวนำ เป็นบุญนิमितเพื่อความเกิดขึ้นแห่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ ผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการจักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก^{๗๗}

๔) อัมมานุอัมมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หมายถึงการปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลักการ ตามความมุ่งหมาย หรือหลักย่อยคล้อยตามหลักใหญ่ เช่น ปฏิบัติศีลถูกหลัก เป็นไปเพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน มิใช่ปฏิบัติโดยมกมาย ไร้หลักการ หรือทำให้เขวไปด้วยตัณหา และทิฐิ^{๗๘} การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมทำแม้จะทำได้ยาก แต่หากปฏิบัติถูกต้องแล้วไม่นานนัก ก็อาจบรรลุธรรมได้^{๗๙}

พระพุทธเจ้าตรัสแนะนำให้คบสัตบุรุษ เพราะเมื่อใดที่คบสัตบุรุษ ก็จะได้ฟังธรรมของ สัตบุรุษ เมื่อได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ ก็จักปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อนั้นก็จักรู้เองเห็นเองถึงความดับแห่งกองทุกข์^{๘๐} อย่างไรก็ตาม การฟังธรรมให้ได้มรรคผลนั้น ผู้ฟัง จะต้องประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ ๑) ไม่วิพากษ์วิจารณ์คำพูด ๒) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้พูด ๓) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน ๔) เป็นผู้มิจิตไม่ฟุ้งซ่าน มิจิตแน่วแน่ฟังธรรม ๕) มนสิการโดยแยบคาย^{๘๑}

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๖.

^{๗๒} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๙.

^{๗๓} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๑๒.

^{๗๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕/๑๘.

^{๗๕} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๔.

^{๗๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑/๒๑.

^{๗๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๕/๔๔-๔๕.

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๑๗.

^{๗๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๓๑/๓๔๘ - ๓๔๙.

^{๘๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒๑/๒๕๘.

^{๘๑} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๑/๒๔๙ - ๒๕๐.

ค. ปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริง หรือการมีสติกำกับดูสิ่งต่าง ๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้าย ที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลส ^{๘๒} พระพุทธเจ้าทรงตรัสแนะนำให้เจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการ ^{๘๓} และทรงแสดงว่าการเจริญสติปัฏฐานเป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน และเพื่อให้แจ้งพระนิพพาน สติปัฏฐาน ๔ ประการ คือ

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ^{๘๔}

สติปัฏฐาน ๔ ประการ มีรายละเอียด ดังนี้

๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณากาย พระพุทธองค์ตรัสแนะนำให้อยู่ในที่สงัด นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ กายมีอยู่เพียงเพื่ออาศัยการเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ^{๘๕} กล่าวคือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา

^{๘๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๕.

^{๘๓} อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๖๗/ ๕๕๒, อง.นวก. (บาลี) ๒๓/๖๗/๓๓๑.

^{๘๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑ - ๓๐๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๕/๑๐๑ - ๑๐๒, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๖๗/ ๒๑๐ - ๒๑๑.

^{๘๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒, ๑๐๔, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๗/๕๕.

วิธีปฏิบัติจำแนกได้ ๖ วิธี คือ (๑) อานาปานสติ การกำหนดพิจารณาลมหายใจเข้าออก ^{๘๖} (๒) อิริยาบถ การกำหนดรู้ทันอิริยาบถ ^{๘๗} (๓) สัมปชัญญะ การสร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหว ^{๘๘} (๔) ปฏิกูลมนสิการ การพิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดที่ประชุมเป็นร่างกาย ^{๘๙} (๕) ธาตุนนสิการ การพิจารณาร่างกายของตนโดยเป็นเพียงธาตุแต่ละอย่าง ^{๙๐} และ (๖) นวสีลิกา การพิจารณาจากสภาพต่าง ๆ ใน ๙ ระยะเวลา เพื่อให้เห็นคติธรรมคาของร่างกาย คือ ร่างกายของผู้อื่นเป็นเช่นใด ร่างกายของตนก็จักเป็นเช่นนั้น ^{๙๑}

๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาเวทนา คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุข ทุกข์ และเฉย ๆ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ ^{๙๒}

๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาจิต คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิตให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ ^{๙๓}

๔) ฐัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาธรรม คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรมให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิรวรณ ๕ ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร ตามที่เป็นจริงนั้น ๆ เช่น มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร มีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ธรรมมีอยู่เพียงเพื่ออาศัยการเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ^{๙๔}

^{๘๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒ - ๑๐๔, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๗/๕๕.

^{๘๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๘/๑๐๔, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๘/๕๖.

^{๘๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๙/๑๐๕, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๙/๕๖.

^{๘๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๐/๑๐๕ - ๑๐๖, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๑๐/๑๐๕ - ๑๐๖/๕๖.

^{๙๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๑/๑๐๗, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๑๑/๕๗.

^{๙๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๒/๑๐๗ - ๑๐๙, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๑๒/๕๗.

^{๙๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๓/๑๐๙ - ๑๑๐, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๑๓/๕๘.

^{๙๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๔/๑๑๑, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๑๔/๕๙.

^{๙๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๕ - ๑๓๖/๑๑๒ - ๑๒๘.

พระพุทธองค์ตรัสยืนยันว่า “อานาปานสติสมาธิที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อละสังโยชน์” ^{๙๕} และ “ธรรมอันเป็นเอก คือ อานาปานสติสมาธิที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้สติปัฏฐาน ๔ ประการบริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ประการ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้โพชฌงค์ ๗ ประการบริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ประการที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์” ^{๙๖} แสดงว่า การเจริญสติปัฏฐาน โดยเฉพาะอานาปานสติสมาธิ ทำให้เกิดการหลุดพ้น และเกิดความรู้แจ้ง ซึ่งพระมหาสีหยาดอ (โสภณมหาเถระ) พระวิปัสสนาจารย์แห่งประเทศไทยว่า กล่าวว่า กุลบุตรกุลธิดาผู้เป็นสัตบุรุษ ซึ่งปรารถนาอย่างแรงกล้าในการบรรลุธรรม ผล นิพพานในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พึงเจริญสติปัฏฐานภาวนา ^{๙๗} และในการเจริญสติปัฏฐานนั้นควรจะเจริญให้ครบถ้วนทั้ง ๔ ประการ เพราะผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ ครบบริบูรณ์ทำให้เป็นพระอเสขะ คือ พระอรหันต์ ส่วนผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ เป็นบางข้อยังเป็นพระเสขะ กล่าวคือ เป็นผู้ที่ยังต้องศึกษาต่อไปอีก เช่น โสตาบัน เป็นต้น ^{๙๘}

สำหรับอานาปานสติสมาธิจะเจริญอย่างไร ทำให้มากอย่างไร จึงทำให้สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์นั้น พระองค์ตรัสแนะนำให้ไปสู่ป่า ไปสู่โคนไม้ ไปสู่เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว หรือเมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว ฯลฯ สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้า จะพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจออก เป็นต้น เมื่อรู้ชัดอยู่เช่นนั้น จะพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ^{๙๙}

การปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมนั้น พระพุทธองค์สอนให้ปฏิบัติตามแนวทางที่พระองค์สั่งสอน คือ การปฏิบัติชอบ ปฏิบัติถูกต้อง ไม่สรรเสริญการปฏิบัติผิด เพราะการปฏิบัติผิด ไม่ยังกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้สำเร็จ ทรงสรรเสริญการปฏิบัติชอบ เพราะการปฏิบัติชอบชื่อยังกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้สำเร็จ ^{๑๐๐} ทรงตรัสว่าการศึกษาและการปฏิบัติในพระธรรมวินัยนี้

^{๙๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๓/๔๘๕ - ๔๘๖.

^{๙๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๘๙/๔๗๓.

^{๙๗} พระมหาสีหยาดอ (โสภณมหาเถระ), วิปัสสนาธุณี หลักการปฏิบัติวิปัสสนา, แปลโดย จำรูญธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนธรรมจักร, ๒๕๔๐), หน้า ๘๕.

^{๙๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๙๒ - ๓๙๓/๒๕๐ - ๒๕๑.

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๘๙/๔๗๓ - ๔๗๘.

^{๑๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๓/๕๘๔.

จะต้องศึกษาไปตามลำดับ บำเพ็ญไปตามลำดับ ปฏิบัติไปตามลำดับ เหมือนมหาสมุทรต่ำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่ลึกชั้นดังไปทันที ^{๑๐๑}

๓.๓ การบรรลุโสดาปัตติผลของคฤหัสถ์

ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต วิมุตตายนสูตร ว่าด้วยเหตุแห่งวิมุตติ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ย่อมหลุดพ้น และได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน รวมทั้งหลุดพ้นจากอาสวะ เข้าสู่นิพพาน ด้วยเหตุ ๕ ประการ ดังนี้

๑) การฟังพระพุทธเจ้า หรือเพื่อนพรหมจารีผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูแสดงธรรม และผู้ฟังรู้แจ้ง อรรถ รู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น

๒) การแสดงธรรมตามที่ตนได้ฟังมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร และผู้แสดงธรรมรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น

๓) การสาธยายธรรมตามที่ตนได้ฟังมา หรือได้เรียนมาโดยพิสดาร และผู้แสดงธรรมรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น

๔) การตรีกตามตรองตามเพ่งตามด้วยใจซึ่งธรรมที่ตนได้ฟังมา หรือได้เรียนมา และรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น

๕) การเรียนสมาธิมีตัวอย่างใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการดี ทรงจำไว้ดี แท่งตลอดดีด้วยปัญญา และรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น

เนื่องจากเมื่อรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เมื่อมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น จึงเป็นเหตุให้เกิดการหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไป ทำให้บรรลุธรรม ^{๑๐๒} คฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันเป็นผู้ที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นผู้มั่งคิล เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาและน้อมใจพิจารณาธรรมตามจนรู้แจ้งในธรรมนั้น ก็ทำให้ได้บรรลุมรรคผล บางท่านได้ศึกษาสมาธิมีดี และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็ทำให้ได้บรรลุธรรมเช่นกัน จากการศึกษาวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันพบว่าแต่ละท่านมีการบรรลุธรรมด้วยเหตุต่างกัน สรุปได้ ดังนี้

^{๑๐๑} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๔๘.

^{๑๐๒} ตูรายละเอียดยใน อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๖/๓๒ - ๓๕.

๓.๓.๑ การฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า

ก. การฟังอนุพุทฺธิกา ๕ และอริยสัจ ๔

คฤหัสถ์ส่วนใหญ่ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้ฟัง หลักธรรมที่ทรงแสดงแก่คฤหัสถ์ส่วนมาก คือ อนุพุทฺธิกา หรือถ้อยคำที่กล่าวไปตามลำดับ ๕ ประการ ได้แก่ ทานกถา สีลกถา สัคคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีต หลังจากทรงทราบว่าบุคคลนั้นมีจิตที่สงบ อ่อนโยน ปราศจากกิเลส ปราศจากนิวรณ์ มีจิตราเริงแจ่มใส ประกอบด้วยปิติ และปราโมทย์แล้ว ก็จะทรงประกาศสามกัณฐิกธรรม หรือธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ อริยสัจ ๔ หรือความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ภัยในวัฏฏะ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบลง ธรรมจักขุหรือปัญญาที่รู้เห็นความจริงอันปราศจากอวลี ปราศจากมลทินว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” ย่อมเกิดกับผู้ฟังธรรมนั้นเป็นส่วนมาก

คฤหัสถ์ผู้บรรลุโสดาปัตติผลจากการฟังอนุพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ จากพระพุทธเจ้ามีดังนี้

๑) พระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสารได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่สวนตาลหนุ่ม พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงอนุพุทฺธิกา และได้ทรงประกาศสามกัณฐิกธรรมเทศนา คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ผลปรากฏว่า ธรรมจักขุอันปราศจากอวลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่พระเจ้าพิมพิสาร ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา ^{๑๐๓}

๒) อนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในเวลาเช้าตรู่ที่ป่าสีตวัน พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอนุพุทฺธิกา และทรงประกาศสามกัณฐิกธรรมเทศนา คือ อริยสัจ ๔ อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ฟังธรรมนั้นแล้ว ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม หรือได้บรรลุโสดาปัตติผล ^{๑๐๔}

๓) นางสิริมา

นางสิริมาได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และกราบขอโทษ เพื่อให้พระองค์ทรงยกโทษให้ที่นางได้ทำร้ายนางอุตตรา แต่นางอุตตรากลับห้ามทาสีไม่ให้ทำร้ายนางสิริมา พระพุทธองค์ทรงตรัสชมเชยนางอุตตรา ด้วยพระคาถาว่า “บุคคลพึงชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดี ด้วยความดี

^{๑๐๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๗ - ๖๘.

^{๑๐๔} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๔ - ๑๑๕, ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑/๑๕๑.

ฟังขณะคนตระหนี่ ด้วยการให้ ฟังขณะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์”^{๑๐๕} ในเวลาจบพระธรรมเทศนา นางสิริมาก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล

หลังจากที่นางสิริมาตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นเทพธิดา อยู่ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เทพธิดาสิริมาได้ลงมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ตอบคำถามของพระวังคีสเถระว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงทุกขสัจ สมุทัยสัจ ทุกขนิโรธสัจ และมรรคสัจแก่นาง เมื่อนางได้ฟังธรรมนั้นแล้ว ก็สำรวมในศีลทั้งหลายอย่างเคร่งครัด ประพฤติมั่นคงอยู่ในพระธรรมที่ทรงแสดง รู้ทางที่ปราศจากกิเลส ปราศจากปัจจัยปรุงแต่ง ได้สัมผัสสมณสมาธิ มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย บรรลุคุณวิเศษ เพราะรู้แจ้งอริยสัจหมดความลังเลสงสัย เห็นอมตธรรม ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล เป็นโสดาบันบุคคล ^{๑๐๖}

๔) นายพรานกุกกุมิต

นายพรานกุกกุมิต เดิมเข้าใจผิดคิดว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ปล่อยเนื้อที่เขาตกบ่วงไว้ จึงคิดจะยิงพระพุทธองค์ แต่พระพุทธเจ้าทรงบันดาลให้นายพรานโง่ธนูค้างอยู่ เมื่อภรรยาของนายพรานตามไปพบเข้า ได้ขอให้นายพรานขอโทษต่อพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงทราบว่านายพรานมีจิตใจอ่อนโยนลงแล้ว จึงทรงบันดาลให้พวกเขาว่างธนูลงได้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสอนุพุทฺธิกาโปรด ในเวลาจบพระธรรมเทศนา นายพรานกุกกุมิตได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ^{๑๐๗}

๕) นางรัชชชุมาลา

นางรัชชชุมาลาถูกนายหญิงด่าว่า ทำร้าย นางเสียใจมาก คิดจะฆ่าตัวตาย จึงเดินเข้าไปในป่า ผูกเชือกเข้ากับกิ่งไม้ต้นหนึ่ง แต่ผจญเหลือบเห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งเข้าฌานอยู่ที่โคนต้นไม้ นางเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกนางด้วยวาจาที่อ่อนโยน และรับสั่งให้นางถือพระองค์เป็นที่ฟัง ทำให้นางบรรเทาความโศกเศร้าลง พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ^{๑๐๘}

ข. การฟังพระธรรมเทศนาอื่น

นอกเหนือจากการฟังอนุพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ คฤหัสถ์บางท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาอื่นจากพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้ฟัง จากการศึกษาพบว่า คฤหัสถ์ผู้บรรลุโสดาปัตติผล จากการฟังพระธรรมเทศนาอื่น ดังนี้

^{๑๐๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

^{๑๐๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๕/๑๔๓ - ๑๔๗/๒๕ - ๒๖.

^{๑๐๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๒๔/๒๕.

^{๑๐๘} พุ.วิ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๔.

๑) ชีวกโกมารภัก

หมอชีวกโกมารภักได้ถวายการรักษาพระพุทเจ้า โดยการถวายพระโอสถระบายอ่อน ๆ เมื่อพระองค์หายจากอาการพระประชวรแล้ว หมอชีวกโกมารภักได้ถวายผ้าสีไวยกะ ๑ คู่ ที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้าปชโชติแด่พระพุทเจ้า เมื่อพระพุทองค์กระทำอนุโมทนาจบลง หมอชีวกโกมารภักได้สำเร็จโสดาปัตติผล ^{๑๐๙}

๒) อทินนบุพพะพราหมณ์

อทินนบุพพะพราหมณ์ ได้พบมัญญกุณทลีเทพบุตร ซึ่งเคยเป็นบุตรของพราหมณ์ในสมัยที่เกิดเป็นมนุษย์ และได้ทราบจากมัญญกุณทลีเทพบุตรว่า ได้ไปเกิดในสวรรค์ เพราะทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทเจ้า พราหมณ์จึงทูลถามพระพุทเจ้าว่า ผู้ที่ไม่ได้ถวายทาน ไม่ได้บูชาพระพุทเจ้า ไม่ได้ฟังธรรม ไม่ได้รักษาอุโบสถ แต่ไปเกิดในสวรรค์ เนื่องจากมีใจเลื่อมใสมีหรือไม่ พระพุทองค์ตรัสพระคาถาว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็จะมีพุทดี หรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น” ^{๑๑๐} เมื่อจบพระคาถา อทินนบุพพะพราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

๓) นางปุลณทาสี

นางปุลณทาสีได้ถวายขนมรำปิ้งแด่พระพุทเจ้า เมื่อพระพุทองค์ทรงทำภักติกเสร็จแล้ว จึงทรงตรัสกะนางปุลณาว่า เธออ่อนไม่หลับ เพราะความทุกข์ของตนเบียดเบียน ส่วนสาวกทั้งหลายของพระพุทเจ้าไม่หลับ เพราะความเป็นผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมะเป็นเครื่องตื่นอยู่ตลอดเวลา จากนั้น ทรงตรัสพระคาถาว่า “สำหรับบุคคลผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา หมั่นศึกษาไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหาณิพพาน อาสวะทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ไม่ได้” เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางปุลณทาสีก็ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ^{๑๑๑}

ค. ไม่ระบุว่าฟังพระธรรมเทศนาอะไร

คฤหัสถ์บางท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทเจ้าซึ่งทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้ฟัง จากการศึกษาพบว่า คฤหัสถ์ผู้บรรลุโสดาปัตติผลที่ไม่ระบุว่าฟังพระธรรมเทศนาอะไร มีดังนี้

^{๑๐๙} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๓๓๘ - ๓๓๙ (มมร.), ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๕๑/๕๕.

^{๑๑๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๑๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๒๖/๓๐๖.

๑) พระนางสุปปาวสา

พระนางสุปปาวสาได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าครั้งแรก ก็ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล^{๑๑๒} ซึ่งไม่ได้ระบุว่าฟังพระธรรมเทศนาอะไร

๒) นางวิสาขา

นางวิสาขา ขณะมีอายุ ๗ ขวบ นางพร้อมด้วยเด็กหญิงบริวาร ๕๐๐ คน ได้ไปรับเสด็จพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จมาที่เมืองภัททิยนคร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาตามความเหมาะสมกับความประพฤติก่อนกาลก่อนของเธอ ในเวลาจบพระธรรมเทศนา นางวิสาขาได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๑๑๓}

๓) นางขุชชุตตรา

นางขุชชุตตราได้ช่วยจัดภัตตาหารถวายพระสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ที่บ้านของนายสุนนมาลาการ เมืองโกสัมพี นางได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้วได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล^{๑๑๔} ซึ่งไม่ได้ระบุว่าฟังพระธรรมเทศนาอะไร

๓.๓.๒ การฟังพระธรรมเทศนาจากพระอรหันต์

๑) นางสาวีพราหมณ์

นางสาวีพราหมณ์ได้เห็นเทวดาต่าง ๆ และท้าวมหาพรหมพากันมาเยี่ยมอาการอาพาธของพระสารีบุตร และเมื่อทราบว่าพระสารีบุตรผู้เป็นบุตรชายเป็นใหญ่กว่าท้าวมหาพรหม นางเกิดความปิติโสมนัส และคิดว่าแม้บุตรของเรายังมีอายุภาพขนาดนี้ แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าศาสดาของบุตรเราจะมีอายุภาพสักเพียงใด พระสารีบุตรได้แสดงธรรมกล่าวถึงพระพุทธเจ้าและพระพุทธานุภาพประการเมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้ว นางสาวีพราหมณ์ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล^{๑๑๕}

๓.๓.๓ การฟังพระธรรมเทศนา และปฏิบัติธรรม

๑) นางเปสการ ธิตานายช่างหูก

นางเปสการได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อนางมีอายุได้ ๑๖ ปี พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ชาวเมืองอาฬวีเจริญมรณสติเป็นประจำ นางเปสการจึงได้เจริญมรณสติ ทั้งกลางวันกลางคืนเป็นเวลา ๓ ปี เมื่อนางมีโอกาสดำเนินเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าอีกครั้ง พระองค์ทรงตรัสถามปัญหาจะนาง ๔ ข้อ พระองค์ทรงตรัสพระคาถาว่า “โลกนี้มีตม คนในโลกนี้น้อยคนนักจักเห็นแจ้ง น้อยคนนักจักไป

^{๑๑๒} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๖๓/๔๕๒.

^{๑๑๓} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๓/๓๖๐ - ๓๖๑.

^{๑๑๔} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๖๐/๔๓๙, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๙๙.

^{๑๑๕} สัม.อ. (ไทย) ๑/๓๗๙/๓๗๔, ๓๗๗ - ๓๘๐, ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๑๖๒/๓๗๗ - ๓๗๙ (มมร.).

สวรรค์ เหมือนนกติดขำ น้อยตัวนกที่จจะพ้นจากขำ” เมื่อจบพระธรรมเทศนานางเปสการได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ^{๑๑๖}

๒) นางเปสการีพราหมณ์

นางเปสการี ลูกสาวของพราหมณ์ในเมืองพาราณสี ได้ฟังคฤหัสถ์อุบาสกผู้ได้สำเร็จมรรคผล ตอบปัญหาถึงประโยชน์ในการออกบวช อุบาสกได้พรรณาคุณของพระรัตนตรัย และประกาศอานิสงส์ของศีล ๕ นางเปสการีได้รับไตรสรณคมน์ สมานทานศีล รับกรรมฐาน คือ อากาโร ๓๒ ได้แก่ ผม ขน หนัง ฟัน เล็บ ฯลฯ ได้ฟังธรรมกถาเกี่ยวกับไตรลักษณ์ และทางวิปัสสนา นางเปสการีมีจิตใจมั่นคง ใส่ใจปฏิกุศลสัญญา เริ่มเจริญวิปัสสนา ไม่นานนางก็บรรลุโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นโสดาบัน ^{๑๑๗}

จากการศึกษาการบรรลุธรรมของคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันสรุปได้ว่า คฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันส่วนมากได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า หลักธรรมที่ทรงแสดงแก่คฤหัสถ์ส่วนมาก คือ อนุปพพิกขา และอริยสัจ ๔ ขณะที่คฤหัสถ์ผู้มีศีลได้ฟังพระธรรมเทศนาด้วยความศรัทธาอย่างตั้งใจ และใช้ปัญญาพิจารณาตามไป จนกระทั่งเห็นไตรลักษณ์อย่างชัดเจน โดยมีนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมกับการละสังโยชน์ โดยการประหาณทิฏฐิ และวิจิกิจฉาโดยไม่เหลือ ทำให้บรรลุโสดาปัตติผล ส่วนคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันบางท่านหลังจากที่ได้ฟังพระธรรมเทศนา ได้ใช้เวลาฝึกเจริญมรณานุสสติ หรือเจริญกายคตาสติ พิจารณาไตรลักษณ์ และเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนกระทั่งสำเร็จเป็นโสดาบัน ดังนั้น จึงเป็นจริงตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจันทาล และคนเทหยะ ผู้ปรารถนาความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ มีความบากบั่นอยู่เป็นนิตย์ ย่อมถึงความหมดจดอย่างยิ่งได้” ^{๑๑๘}

๓.๔ สรุปการบรรลุธรรมเป็นโสดาบันของคฤหัสถ์

โสดาบันมีคุณสมบัติที่แตกต่างจากปุถุชนทั่วไปหลายประการ เช่น มีธรรมอันเป็นคุณสมบัติของโสดาบัน ๓ หมวด คือ ๑) โสดาปัตติยงค์ ๔ ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และประกอบด้วยศีล ๕ บริบูรณ์ ที่เป็นไปเพื่อสมาธิ ๒) อริยวัฑฒิ ๕ ได้แก่ เป็นผู้มืศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ๓) ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีอริยศีล อริยญาณ และอริยวิมุตติ

^{๑๑๖} พ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๗๔/๑๖๖.

^{๑๑๗} พ.วิ.อ. (ไทย) ๑/๑๐๐ - ๑๐๑.

^{๑๑๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๓/๒๗๓.

การปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมเป็นโสดาบันนั้นจะต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ และประกอบด้วยอุคฆิธรรม ๔ คือ สัมปรีตสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ และธัมมานุธัมมปฏิบัติ เพื่อที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม หมายถึง การเห็นและเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงลักษณะ ๓ ประการ คือ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ซึ่งนำไปสู่ความเบื่อหน่าย คลายกำหนด ความหลุดพ้น โดยการละสังโยชน์ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส การเห็นดังกล่าวทำให้รู้และเข้าใจความจริงของชีวิต หรืออริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

คฤหัสถ์ส่วนมากในสมัยพุทธกาล บรรลุธรรมจากการฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า หลักธรรมที่ทรงแสดงแก่คฤหัสถ์ส่วนมาก คือ อนุปพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ หรือพระคาถาต่าง ๆ ขณะที่คฤหัสถ์ผู้มีศีลได้ฟังพระธรรมเทศนาด้วยความศรัทธาอย่างตั้งใจ และใช้ปัญญาพิจารณาตามไปจนกระทั่งเห็นไตรลักษณ์อย่างชัดเจน โดยมีนพพานเป็นอารมณ์ พร้อมกับการละสังโยชน์ โดยการประหาณทิฏฐิ และวิจิกิจฉาโดยไม่เหลือ ทำให้บรรลุโสดาปัตติผล คฤหัสถ์ที่บรรลุธรรมจากการฟังอนุปพุทฺธิกา และอริยสัจ ๔ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางสิริมา นายพรานกุกกุฏมิต และนางรัชชามาลา สำหรับผู้ที่บรรลุธรรมจากการฟังพระธรรมเทศนาอื่น เช่น ชิวโกโกมารภจ อทินน-ปุพพะพราหมณ์ นางปุณณทาสี เป็นต้น ผู้ที่ฟังพระธรรมเทศนาจากพระอรหันต์แล้วบรรลุเป็นโสดาบัน คือ นางสาวีพราหมณ์ ได้ฟังพระสารีบุตรแสดงธรรมถึงพระพุทธเจ้า และพุทธคุณต่าง ๆ

คฤหัสถ์บางท่านได้ฟังพระธรรมเทศนา และปฏิบัติธรรมจนบรรลุธรรม คือ นางเปสการธิดานายช่างหูก ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า และเจริญมรณานุสติ เป็นเวลา ๓ ปี จากนั้นได้ฟังพระธรรมเทศนาอีกครั้งก็บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน ส่วนนางเปสการีพราหมณ์ ได้ฟังธรรมกถาจากคฤหัสถ์ผู้สำเร็จมรรคผล แล้วเจริญกายคตาสติ พิจารณาไตรลักษณ์ และเจริญวิปัสสนากรรมฐานไม่นานก็สำเร็จเป็นโสดาบัน